

A KARTELKÉRDÉSRŐL

AZT AZ érdeklődést, amely a magyar közönség körében a gazdasági kérdések iránt az utóbbi évek folyamán általában sokkal nagyobb élénkséggel nyilvánul meg, mint a háborút megelőző időben, nagymértékben az ipari kartelek szerepére és működésére irányította egy a képviselőházban elhangzott felszólalás. A felszólaló a kartellenes tábor szélső álláspontját képviselte és erélyesen követelte a kartelek árfelhajtó tevékenységének megrendszabályozását a ma még hiányzó karteltörvény sürgős megalkotása útján. A kartel a köztudatban tagadhatatlanul nagyon ellenszenves és a főleg fogyasztókból álló nagyközönség szívesen azonosítja azt a kevés kiválasztottak javára jogtalan hasznot biztosító igazolatlan áremelések fogalmával. Minden kartellelles kezdeményezés tehát, eleve számíthat bizonyos népszerűsége, sőt könnyen közérdekű cselekedetnek látszik.

A gazdasági élet megnyilvánulásainak irányát jogszabályok korlátozzák. Ez a jogalkotás azonban nem irányíthatja a gazdasági élet fejlődését, hanem csak az a szerepe lehet, hogy a szabad evolúció eredményét rendszerbe foglalva, megállapítsa azokat a kereteket, amelyek között a működő gazdasági erők kifejtése, a közösség szempontjából a legnagyobb haszonnal, illetőleg a legkevesebb kárral lehetséges. Másszóval a jogalkotás csupán eszköz és nem cél; eszköz a gazdasági anarchia elkerülésére, — a cél csupán a gazdasági élet és a fejlődés lehetőségének biztosítása lehet. Éppen ezért fontos, hogy különösen a gazdasági természetű jogalkotás irányelvei nem a népszerűség, hanem a helyesen felismert közérdek szempontjából szakszerűen állapíttassanak meg, mert a gazdasági élet annyiban hasonló a természethez, hogy megnyilvánulásait eredeti irányúiktól eltérően szabályozni vagy egyáltalában nem, vagy csak a bennük rejlő energia feláldozása árán lehet. Így van ez a kartelek kérdésénél is, fontos tehát, hogy mielőtt a törvény megalkotása körül folyó vitában állást foglalnánk, tisztán lássunk a kartelek szükségessége, céljai és hatása tekintetében.

A kartel az egynemű foglalkozási ágakat üzö vállalkozók között bármilyen formában létrejött oly egyezmény, amely a verseny megszüntetésére, vagy korlátozására irányul. Elvileg létrejöhet bármely gazdasági foglalkozási ágban, de túlnyomó jelentőségre főleg a nagyipar körében létesült kartel tett szert és így csak ezzel fogunk az alábbiakban foglalkozni.

Lényege a szervezkedés. Ha tehát származastánát kutatjuk, akkor az emberi társadalom gazdasági életének azon jelenségeit kell első-

sorban figyelembe vennünk, melyek ugyanazon elgondoláson alapszanak. Meg kell vizsgálnunk, vajjon felfedezhetők-e ily jelenségek a gazdasági élet más területein is és ha igen, mutat-e fejlődésük bizonyos törvényszerűséget, vagy vannak-e olyan visszahatásaik, amelyek a kartelgondolat megszületéséhez elvezethetnének bennünket.

Ha körültekintünk, úgy látjuk, hogy alig van a gazdasági életnek olyan területe, ahol a benne rejlő erőnek felismerése a szervezkedést bizonyos mértékben életre ne hívta volna, sőt az utolsó évszázad történelmének tanulságai egyenesen ezt az utat látszanak az emberiség fejlődésének kijelölni. Szembeötlő ez elsősorban a munkásságnál, amely a szakszervezetek gazdasági és politikai jelentőségét felismerve, azokat egyre hatalmasabb egységekké kovácsolta össze és azok vértete alatt sikeresen javította meg és védi életstandardját. Feltalálhatjuk a szervezkedést a fogyasztók táborában is, és az, bár sokkalta kevésbé általános, mint a munkásságé, a fogyasztási szövetkezetek képében szintén sikerrel védi tagjainak érdekeit és nyilván még hatalmas fejlődésnek néz elébe. Szervezkedés biztosítja a szellemi munka minél előnyösebb értékesítését, a különféle szellemi foglalkozási ágak körében alakult érdekképviseletek orvosi, ügyvédi, mérnöki stb. díjszabásai útján; szervezkedéssel védik érdekeiket a bankok és biztosítók, valamint a hitelélet fogyasztói hitelszövetkezeteik által és általában alig van olyan gazdasági tevékenység, amelynek körén belül fel ne találók azt, ha kezdetleges formában is. A mezőgazdasági termelés ma még a legszervezetlenebb, ami különféle okokra vezethető vissza, de az is kétségtelen, hogy a mezőgazdasági politika mai iránya a termelvények standardizálása útján az értékesítés megszervezése felé halad, — és nem kétséges, hogy a szükség rá fogja bírni a mezőgazdákat, egy önvédelmi szervezkedés előfeltételeinek megteremtésére. Nem egyebek ezek, mint a munkások, fogyasztók és mezőgazdasági termelés, stb. karteljei. Kivonhatná-e magát az ipar a fejlődés egy ilyen általános érvényű parancsának teljesítése alól? Indokolható volna-e bármivel is az, hogy egy termelési ág ne vegye igénybe a maga részére azokat a tagadhatatlanul jelentős előnyöket, amelyeket a szervezkedés útján, minden áldozat nélkül biztosíthat magának! Nyilván nem, és ez egyúttal bizonyítja, hogy az ipari egyezmények alapítása nem egyéb, mint a gazdasági élet általános fejlődésének természetes és szerves következménye.

A szervezkedés gondolatának ezen általános győzelmén túlmenőleg, nem jelentéktelen azonban az a hatás sem, amit a termelők, a munkások és a fogyasztók tömörülése egymásközötti viszonylatban kifejt. Minden egyes ilyen szervezkedésnek, — ha még annyira defenzív természetű is, — bizonyos támadó éle is van a többi csoporttal szemben, amely ellen a megtámadott csupán ugyanazon fegyverrel, saját szervezkedésével védekezhetik. A munkások és fogyasztók karteljei, — a szakszervezetek és szövetkezetek — időrendben is megelőzték, tehát elő is segítették egyúttal a munkaadók és termelők, a mezőgazdaság és ipar karteljéinek alakulását. De az ipari egyezmények alakulásában az eddigieken kívül nagy szerepet játszik az is; hogy a tőkés gazdasági rend alapján állunk.

A kapitalizmus egyik legjellegzetesebb, alapvető vonása a minél nagyobb gazdasági erők egyesítésére való törekvés. Ez hívta életre ennek a gazdasági rendszernek legtipikusabb vállalkozási formáját, a részvénytársaságot, ez idézi elő a napjainkban oly gyakori fúziókat és részben ugyanez képezi a nagyipari vállalkozás lazább tömörüléseinek, a trösztöknek és karteleknek alapját is.

A tőkés gazdasági rendszer minden vállalkozásának célját a lehető legkisebb kockázat mellett, a lehető legnagyobb haszon elérése képezi. A nagyipar terjedése és főleg a közlekedés fejlődése folytán keletkezett verseny, az ipari vállalkozásokat az önköltségek lehető csökkentésére ösztönözte és ez — egyre jobban — az emberi munkának az egyre tökéletesedő gépekkel való helyettesítését eredményezte. Ez a ma is folytatódó tendencia azonban óriási eltolódást okozott az álló- és forgótőke eredeti arányával szemben és nyilván az állótőke, az immobil befektetés egyre nagyobb megnövekedését idézte elő. Már pedig minél nagyobb az álló tőke, annál súlyosabb jelentőséget nyer az a kockázat, hogy rossz üzletmenet mellett az álló tőke kamatozatosan marad, esetleg a beruházások megfelelő leírása sem biztosítható, sőt még maga a tőke is elveszhet. Minthogy a fejlődés irányát megváltoztatni nem tudta, ezen kockázat kikapcsolása, vagy legalább is csökkentése lett a nagyipari vállalkozásban fekvő tőke legsürgősebb és elsőrangú feladata. Biztosítani kellett a beruházott tőke amortizálását és kamatoztatását, ami, minthogy a termelés fokozása a fogyasztóképesség határánál merev korlátokba ütközött, — csupán a nyereséges árak fenntartása útján vált lehetségessé. A kapitalizmus általános érvényű törvényeinek engedelmessé így nyújtanak egymásnak békejobbot a legélesebb versenyben állott ellenfelek abban a pillanatban, amint nyilvánvalóvá vált, hogy egyik sem elég erős a másik tönkretételére, vagy hogy az árharc sikeres megküzdésével járó anyagi áldozat nagyobb volna, mint amit a megszerzhető új fogyasztópiac, vagy elérhető magasabb árak kárpótolhatnak. A kartelek adott pillanatban szükségszerű függvényei tehát a kapitalizmusnak.

Az ok, ami gyárosok kartelbe tömörülését előidézni szokta, túlnyomórészt a kedvezőtlen értékesítési viszonyokban keresendő. Az angol parlament által 1898-ban a kartelkérdés tanulmányozására kiküldött Industrial Commission jelentésében, a karteleteket előidéző okokat keresve, ezt állapítja meg: „Excessive competition is the chief cause of the formation of industrial combinations.“ Amíg egy iparvállalatnak áru elhelyezésére megfelelő felvevőképes piac áll rendelkezésére, addig nem fogja önállóságát, bevezetett vevőkörét, reklámszervezetét, stb. egy kartelegyezményben elveszni engedni. Amint azonban akár a fogyasztóterület csökkenése, akár túlvállalkozás folytán, valamely cikkben túltermelés áll elő, ami az árak esése, a hitelezési viszonyok leromlása és a raktár megnövekedése folytán a nyereség csökkenésével jár, vagy éppen veszteséget okoz és ezenfelül, a forgótőke erős immobilizálódását eredményezi, akkor hacsak az egyes gyáripari vállalatok tőkeereje, illetőleg termelési költségei között mutató aránytalanság az árharc felvételét nem indokolja, minden ipari

vállalkozó a versenynek békés úton való kiküszöbölését fogja megkísérelni.

Az eredményesen folytatott árharc lényegében annyit jelent, hogy a nagyobb tőkeerő kiéhezteti, letöri a gyengébbet és nem ritkán annak teljes megsemmisülését idézi elő. Ha átmenetileg kedvezők is tehát a fogyasztóra nézve az általa felszínre hozott alacsony árak, végeredményében ez is csak a verseny kikapcsolását célozza és a tőkeerősebb ipari vállalkozó monopolisztikus törekvéseinek eszköze. Világos, hogy kapitalista ipari vállalkozás veszteséges termelést huzamosabb időn át nem folytathat, ha tehát az árharcban gyengének bizonyult, úgy két lehetőség áll előtte: vagy kartelbe lép versenytársával, vagy üzemét időlegesen, vagy véglegesen beszünteti. Egy ipari vállalatra nézve az ily kényszerű időleges üzemszünet katasztrofális, mert a forgatóke egyrészének elvesztését jelenti, minthogy az alkalmazottak egy része el nem bocsátható és az álló rezszi sehonnan sem térül meg. Ez tehát semmi esetre sem képez megoldást, annál kevésbbé, mert huzamosabb időn át fenn sem tartható. A végleges üzembeszünetetés a tőkésre nézve kétségkívül az állókeve tekintélyes részének elvesztésével jár, de súlyos közgazdasági hátrányokat rejt magában a termelés csökkenése és a fizetési mérleg ezzel kapcsolatos romlása folytán, valamint szociálpolitikai szempontból, munkaalkalmak megszűnése révén is. E káros hatások részletesebb elemzése elvezetne bennünket iparunk jelentőségének méltatásához, ami bár a témával fennálló szoros kapcsolata folytán némileg tollhegyre is kívánkoznék, e szerény közlemény kereteit messze túllépné. De talán felesleges munkát is végeznénk vele. Manapság, amidőn mezőgazdasági exportunk nehézsége és ipari termelésünk elégtelen volta fizetési mérlegünkben oly jelentős deficitet tett állandóvá és a másik oldalon a mezőgazdasági üzem erős mechanizálódása a munkaalkalmak csökkenésével a munkások foglalkoztatásának gondját egyre nagyobb mértékben hárítja az ipari termelés vállaira, és amikor végül a munkanélküliség kérdése nálunk annyival hatalmasabb és gazdagabb országok legégetőbb szociálpolitikai, sőt rendészeti problémájává kezd válni, — vajjon ki vonná kétségbe az ipari üzemek fenntartásának és fejlesztésének egyre fokozódó nemzetgazdasági és szociális jelentőségét! A közérdek szempontjából az árharc tehát nagyon káros megoldás, és nézzük már most, milyen hatásokat fejt ki az értékesítési válság által életrehívott kartelegyezmény.

Itt vagyunk tehát az ár kérdésénél, amelyre gyakorolt hatásuk folytán a kartelegyezmények oly közismertté, vagy éppen hírhedtekké váltak. Hozzátehetjük bátran, hogy ez az egész kartelkérdés méregfoga, mint ahogy az antikartelisták kívánságai is lényegüket tekintve az ár szabályozása körül mozognak. Nyilvánvaló, hogy a rossz értékesítési lehetőségek miatt alakult kartelegyezmények első tevékenysége az árak felemelése és a hitelezési feltételek megszigorítása szokott lenni, hiszen ebből a célból alakultak. Az is természetes, hogy ennek következtében a fogyasztóközönség minden egyes kartelt saját zsebe ellen irányított merényletnek tekint, hiszen világos, hogy ezen a ponton a termelők és fogyasztók érdekei ellentétben állanak egymással. A kérdés csak

az, vájjon általános gazdasági szempontból bogy áll ez a kérdés és hogy a fogyasztóközönség érdeke mennyiben egyezik meg e ponton a közérdekkel.

Nagy hiba volna és egyoldalúságra mutatna, ha akár a termelők, akár a fogyasztók egyéni érdekeit kívánnék a kérdés taglalásánál kiindulási pontul elfogadni. Nem állíthatjuk, hogy a fogyasztók csupán az ipari és egyéb termelés lehetővételére rendeltettek, de éppúgy kétségtelen az is, hogy a tőkés sem azért bocsátkozik vállalkozásokba, hogy a fogyasztók szükségletei kielégíttessenek, hanem azért, hogy ezen szükségletek kielégítése során a vállalkozásba fektetett tőkéjének és esetleg munkájának is megfelelő hasznot biztosítson. A fogyasztótól nem várhatja el senki józanul, hogy csupán egy bajba jutott gyáros foglalkoztatása vagy megmentése céljából olyan árut vásároljon, amelyre neki szüksége nincsen, vagy még inkább, hogy azonos minőség mellett a drágábbat vegye meg. Éppen így nem fog azonban találkozni magántőke sem oly termelés céljaira, amely csak nyilvánvaló veszteséggel állíthatná elő a fogyasztónak bármennyire is nélkülözhetetlen cikkeket. A kapitalista ipari termeléstől céltalan volna önfeláldozást várni a fogyasztók érdekében, nemcsak mert ez ellenkezne a kapitalizmus alap gondolatával, hanem azért is, mert a fogyasztó a maga harcában a termeléssel szemben szintén távol áll minden szentimentalizmustól és a legnagyobb leleményességgel keresi a minél olcsóbb vásárlási lehetőséget. A termelő kénytelen tekintettel lenni a fogyasztóra, mert rá van utalva egy-egy piacra; a fogyasztó azonban nincs tekintettel a termelőre, mert nincs ráutalva, mint-hogy a közlekedés és kereskedelem közvetítésével az egyik termelő kiesése esetén a másikonál elégítheti ki szükségleteit. A köztudatba azonban annyira belegyökeredzett a fogyasztó olcsó vásárlási lehetőségeikért való harcának jogossága, hogy a termelők által üzött visszaélések mellett sohasem hallottuk még a fogyasztó uzsoráját emlegetni, még akkor sem, ha valamely termelő veszteséges áron volt is kénytelen árúját értékesíteni. Mert nem az az ár a helyes, amely a fogyasztónak elég olcsó, hanem a legalacsonyabb ár, amely mellett a termelőnek helyesen vezetett üzemét fenntartania érdemes. Valamely áru értékét nem a fogyasztó fizetőképessége szabja meg, hanem az előállítás költségei, a tőke kamata és a vállalkozó haszna. Ha a fogyasztó ezt az árat megfizetni nem tudja, akkor nem az áru drága, hanem értékesítési válsággal, a termelés dekonjunktúrájával állunk szemben. Fokozottan áll ez a megállapítás, ha a kérdést a nagyobb közösség, az állam egyetemes érdekei szempontjából vizsgáljuk. Amely állam — nyilván fizetési mérlegének egyensúlya érdekében — iparát fejlesztet kívánja, vámvédelem, adómentesség stb. formájában kedvezményeket biztosít részére. Más szóval a fogyasztókat megadóztatja az ipar javára. Ezt lehet helyesnek vagy helytelennek tartani, a szerint, hogy valakit érdekei az iparpártolás gondolatának barátai, vagy ellenségei táborába soroznak. De arra nem ismer példát az irodalom, — még a legkötöttebb háborús gazdálkodás irodalma sem — hogy valamely állam, bármily hatalmas iparát a fogyasztók javára megadóztatta volna veszteséges áron való eladás kikényszerítése

által. Más szóval nem kifogásolhatók a kartelek által előidézett ár-emelkedések mindaddig, amíg a befektetett tőkék amortizálásán és kamatoztatásán felül megmaradó haszon a vállalkozó tőkéjének kockázatával és esetleges munkájával arányban áll. Az ilyen árak nem juttatnak illegitim hasznot az iparnak, ellenben az árharc által kitermelt alacsony árak konjunkturális hasznot biztosítanak a fogyasztónak az ipar kárára. A kartel áremelései, amíg nem visszaélés jellegűek, nem sértik a fogyasztók jogos érdekeit, a mellett azonban számos egyéb szempontból előnyös hatásokat eredményezhetnek.

Nem vitás, hogy a kartel az ipari termelésre kedvezően hat, nemcsak a veszteséges árak kiküszöbölése által, hanem azon nyugalmi helyzet folytán is, amelyet a termelésben előidéz. Legfontosabb hatásai, hogy olcsóbbá teszi a termelést az eladási és reklámszervezetek megtakarítása által; lehetővé teszi a túlhitelések elkerülését, ezáltal csökkenti az azzal járó rizikót és veszteséget; normális fizetési feltételek bevezetése által újból mobillá teszi az árharc hosszú fizetési terminusai folytán immobilizálódott forgótőkét; megszünteti a túltermelést, ami által a nagy raktárkészletekben kamatozatlanul heverő tőkék produktív célokra felszabadulnak stb. Ahogy az árharc destruálja, a kartel újból egészségessé teszi a piacot és kereskedelmet. Ez utóbbi az árharc könnyelmű hitelezése folytán eladósodik és a nagy kínálat következtében a vevőért maga is harcolni kényszerül, Ő is túlhitel és túlolcsón ad el, végül a manapság, sajnos, oly gyakori bukás által ismét csak az iparnak okoz veszteséget. Kartel esetében a kereskedő kisebb hitelt élvez, de éppen azért maga sem hitelezhet könnyelműen és általában konszolidáltabb körülmények között folytatja üzletét. Előnyös a kartel az ipari munkásság szempontjából, mert az általa védett iparban csökkenti az üzem beszüntetésének rémét, ezenfelül lehetővé teszi a munkabérek emelését, mert át tudja hátrítani annak terhét a fogyasztóra, végül amennyiben a termelés emelkedésére vezet, újabb munkaalkalmakat is teremt. Hátrányos a kartel a fogyasztóra úgy közvetlenül áremelései, mint közvetve a mezőgazdasági cikkek áremelkedésének előidézése folytán, de mint láttuk, nem sért jogos érdeket. A mezőgazdasági termelés az ő nagy szervezetlensége folytán sokszor még ott sem tudja a kartel által előidézett drágulást fogyasztóra áthárítani, ahol a világpiacon árak ezt még lehetővé is tennék; ahol a világpiacon árak viszont alacsonyabbak a belföldi áraknál, ott kénytelen a kartel áremeléseit saját üzemi feleslegéből fedezni. A mezőgazdasági termelés tehát ugyanolyan hátrányos helyzetben van a kartellel szemben, mint a fogyasztóközönség, de itt sem mondhatjuk az áremelést jogtalanak, mert a mezőgazdaság sem igényelheti az iparban dolgozó tőkéitől, hogy az ő részére veszteséggel, vagy akár csak haszon nélkül is termeljen, hiszen a gazda sem adja a búzát a gyárosnak olcsóbb áron, mint amelyet másutt elérhetne.

Ha az árak a normális polgári hasznot biztosító szint fölé emelkednek, csupán akkor állunk szemben egy oly visszaéléssel, amely a fogyasztó kárára az illető iparnak jogtalan hasznot biztosít. Nem vitás, hogy a kartel által teremtett kivételes — sokszor monopolisztikus — helyzettel üzőn ilyenén visszaélés — mint általában minden vissza-

élés — helytelen és annak megszüntetése, ha a termelés kára nélkül lehetséges, közérdeket képez. Kérdés, van-e e visszaélésekkel szemben az államhatalom beavatkozásán kívül egyéb védekezés és hogy végül az állami beavatkozás helyes, hasznos és eredményes lehet-e?

A karteleknek az árral üzött visszaélését elsősorban is kétfelé kell választanunk, a szerint, hogy nemzetközi, vagy belföldi kartelek részéről követtetnek el. Állapítsuk meg előjáróban, hogy a nemzetközi vagy világgartelek árdrágító visszaéléseivel szemben meglehetősen védtelenek vagyunk, mert ezek az állami beavatkozás hatáskörén javarészt kívül esnek. E nemzetközi kartelek árpolitikája nem ritkán az egyes államok között létrejött kereskedelmi és vámszerződéseket is részben illuzóriussá teheti, vagy azok várt gazdasági hatását teljesen megváltoztathatja; az ez ellen való védekezés terén azonban legfeljebb ismét csak nemzetközi kereskedelmi szerződések megfelelő kikötéseivel lehetne kísérletezni. Ha a nemzetközi kartelnek belföldi tagja vagy konkurrens van, úgy ezzel szemben elképzelhető az állam ármérséklő beavatkozása, ha nincs, úgy alig képzelhető el más védekezés, mint legfeljebb az állam által belföldön felállított versenyvállalat konkurrenciája. Ezt a megoldást azonban szintén bátran nevezhetjük akadémikus jellegűnek, mert — ahogyan az állam gazdálkodását ismerjük — az ilyen állami vállalat vagy drágán adna el, vagy pedig vesztesége többet emésztene fel adóban, mint amennyivel a kartel árdrágítása az adófizető fogyasztókat sújtotta. Annyival is reménytelenebb ez az eset, mert egy nemzetközi kartel óriási anyagi erejével szemben magántőke alig merhet versenyvállalat létesítésére gondolni.

A belföldi kartel által eszközölt áremelés mindaddig, amíg az illető cikknek biztosított vámvédelem összegét nem haladja meg, nem tekinthető jogtalanak, de különösen az állam nem léphet fel ilyen ár megállapítása ellen, mert ez annyit jelentene, hogy egy általa nyújtott kedvezmény felhasználását számonkéri. A vámvédelem összegét meghaladó áremelések maradnak tehát a további vizsgálat tárgyául. Megállapíthatjuk, hogy ezek sokkal többet ártanak maguknak a kartelben tömörült iparvállalatoknak, mint a fogyasztóknak, mert a bennük rejlő nagyobb kereseti lehetőség idecsalogatja elsősorban a külföldi árut, amely ez esetben a vám dacára is versenyképes lehet és elhódítja a belföldi piacot. De ezenfelül még egy veszély rejlik a túlmagasra emelt árakban és ez egy belföldi versenyvállalat keletkezésének lehetősége. Ez utóbbi talán még súlyosabban érinti az érdekelt ipart, mert amíg a külföldi árut az áraknak a vámvédelem szintjére való leszállítása által rendszerint újból kiűzheti a belföldi piacról, a hazai versenyvállalat azontúl is megmarad és leköti a fogyasztás egy részét még az esetben is, ha az árharc megakadályozása céljából sikerül vele újabb kartelmegállapodást létesíteni.

Amint látjuk, a magasabb haszon által felkeltett vállalkozási kedv maga némi biztonságot nyújt a kartelek árdrágító visszaéléseivel szemben, kérdés, hogy egy állami beavatkozás tud-e ennél többet vagy jobbat nyújtani?

Ha a külföldi példákat vizsgáljuk, úgy e tekintetben szkeptikus álláspontot kell elfoglalnunk. Két irányban foglalkozik a külföld

törvényhozása a kartelekkel: részben csak a visszaélések kiküszöbölésére törekszik (Kanada, U. S. A., Németország, Norvégia), részben a teljes negáció álláspontját foglalja el. Az utóbbival végezhetünk hamarabb: a francia Code Pénal ma is érvényben levő 419. §-a a kartelt büntetendő cselekménynek minősíti és azok mégis virágznak és aligha akadna bíró, aki ezt a forradalmi eredetű §-t alkalmazná. Bizonyosága ez annak, hogy nem lehet gazdaságilag indokolt intézményeket hangulatok alapján hozott törvényekkel kiküszöbölni.

Az idevonatkozó külföldi törvényhozás másik csoportja anyagának részletes ismertetése túlhaladná e közlemény kereteit. Csupán utalni kívánok a salzburgi jogásznak, valamint a Magyar Jogászegylet kartelankétja tudós résztvevőinek teljesen egybehangzó kijelentéseire, amelyek abban csúcsosodtak ki, hogy e törvények a kartelek ellen, az áremelésekkel üzőtt visszaélések terén, teljesen hatástalanoknak bizonyultak. A Németországban már két évtized előtt behozott bejelentési kényszer nem volna ugyan káros, mert semmi sem indokolja az e téren nálunk annyira divatos titkolódzást, de inkább csak az általános statisztikai adatgyűjtés céljait szolgálhatná, mert az államnak az árak megállapításába beleszólást engedni sem célravezetőnek, sem ajánlatosnak nem látszik. Elég, ha utalok itt arra az állami tevékenységre, amely a kötött gazdálkodás idejéből még élénk emlékezetünkben van, a maximális, majd irányárakra, valamint az árvizsgáló bizottság és uzsorabíróságok eredménytelen működésére. Az államnak nem lehet meg a szakértelme ahhoz, hogy az összes kartelozott iparcikkek önköltségi árát pontosan kiszámíthassa, bár ha a különböző költség-koeficienssel dolgozó gyáraknál a legolcsóbban termelő önköltsége szolgálna az ármegállapítás alapjául, az kétségtelenül a drágábban termelő gyárak racionalizálásához vezetne, tehát bizonyos nemzetgazdasági előnnyel járna. De kivihetetlen a helyes árak megállapítása a gyártási, félkész és nyersanyagok szövevényes kapcsolata miatt. Ezeknek vizsgálata során az állam például a szén árában nagy szerepet játszó munkabér ellenőrzésénél, a munkás szükségletein keresztül még a mezőgazdasági termelés árainak, valamint ezek komponenseinek, továbbá a szellemi munka, orvos, ügyvéd, mérnök, stb. — a bankok, biztosítók, kereskedők, közlekedési vállalatok, kisiparos és az állami és önkormányzati monopóliumok stb. díjszabásának, végül — az általuk szedett adók, illetékek és vámok révén az önkormányzatok háztartásának vizsgálatába is kénytelen volna belebocsátkozni.

Ha ez az ármegállapítás az összes figyelembeveendő komponensek lelkiismeretes mérlegelése nélkül történnék, úgy az árak a termelés veszélyeztetése nélkül nem volnának betarthatók, tehát az egész gazdasági életre káros hatással volnának. Viszont egy a gazdasági élet egész területére kiterjedő lelkiismeretes vizsgálatot bátran sorolhatunk a gyakorlatilag megoldhatatlan feladatok közé. E mellett újból egy lépés volna ez, a nálunk úgy is túlzottan kifejlődött etatizmus felé, amely ellen éppen a termelés szabadsága érdekében egyre több komoly és indokolt kifogás emelkedik.

Más a helyzet a kartelek egy másik hatalmi túlkapása: a bojkott esetében. Tudjuk, hogy ezzel, főleg a külföldi hatalmas trösztök és

kartelek sok súlyos visszaélést követtek el, amelyeket a államhatalomnak megakadályozni és üldözni nemcsak feladata, hanem kötelessége is. Ez azonban inkább a tisztességtelen versenyről szóló törvény hatáskörébe tartoznék és annak novelláris módosítása által könnyen elérhető.

Ha összefoglaljuk eddigi gondolatmenetünket, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a kartelek árdrágító tevékenysége csak akkor káros, ha visszaélészerűen jelentkezik, vagyis indokolatlan hasznot biztosít. Ezeknek az állami beavatkozásnál hatályosabb ellenszere a magas árak által életrehevített verseny, az előbbtől visszaélések kiküszöbölése nem várható és így csak káros lehet.

A probléma végső megoldása azonban más. Fejtegetéseink elején úgy láttuk, hogy a gazdasági rendszer fejlődése ellenállhatatlanul a szervezkedés irányában halad és hogy ez a szervezkedés kiterjed az egész emberi társadalomra. Kiki mint termelő, vagy fogyasztó, vagy mindkettő egyszerre, szemben találja magát az ellentábor szervezetével, annak fokozott gazdasági erejével, amellyel szemben az egyén maga gyengének bizonyul és ez benne a kiszolgáltatottság érzetét kelti. Az ellentétes irányban érdekeltek szervezettségi fokában mutatkozó diszparitás az, ami az erősebb szervezetek erejének súlyát érezteti és tulajdonkép csak ezen ma még meglévő nagy eltolódás következtében kell kartelproblémáról beszélnünk.

Ha felismertük azt, hogy a szervezkedés világtendenciáját megállítani, vagy éppen visszafejleszteni nem lehet, csak egy irányban kereshetjük a probléma megoldását, — ezen magától is fejlődő folyamat siettetésében. Hogy bírói gyakorlatunk a kartelszerződéseket erkölcstelennek nyilvánította és tőlük a jogsegélyt megtagadta, ez nem akadályozta meg azok működését, csak teljes jogbizonytalanságot támasztott a gazdasági élet egy jelentős területén. Viszont éppen a folyó évben Magyarországon a fogyasztók szervezkedése feloszlásra kényszerített egy ipari kartelegyzményt, minden állami beavatkozás nélkül.

Rá kell tehát szorítani a fogyasztókat és ma még szervezetlen termelőket¹ a tömörülésre, hogy ezáltal saját érdekeik védelmére képesekké váljanak, és akkor a szervezettség tekintetében fennálló diszparitással együtt el fog tűnni az egész kartelprobléma is.

SIMONTSITS ELEMÉR

¹ A fogyasztók, közvetítők stb. önvédelmi szervezkedésének, esetleg kormány-beavatkozás útján való lehetőségeit már kifejtette báró Kornfeld Móric, Törvény a kartelekről című cikkében, Magyar Szemle, 1. 1927, 163. 1.